

Скални феномени, легенди и поверия в Източна Стара планина

Апостол Апостолов

Величествена и красива, извисила снага от Белозградчишкия проход на запад до нос Емине в Черно море на изток, събрала в себе си поредица от върхове, хребети и ридове, речни долини, отвесни скали, пещери и вековни гори, тя е тясно свързана с хилядолетната история на България. За географите в глобален план Стара планина е част от Алпо-Хималайската планинска система, но за България тя е и нещо повече от планинска верига. С дължина 530 км и широчина от 15 до 50 км, тя всъщност разделя страната на северна и южна части, като в историята е играла роля и на презграда за нашественици и на укритие от поробители. Понякога я сравняват с гръбнак на страната.

Увековечена от перото на поети и писатели, възпята в народните песни, тя официално се нарича Стара планина, но като популярно име се използва и Балкан – турската дума за планина, която се прехвърля към обозначаването и на целия полуостров. Следи от обитания са оставили още античните траки, а римляните са прекарвали пътища през нея. През нейните проходи са преминавали армии и народи, ставали са ожесточени битки, свидетел е на много исторически събития. А днес привлича туристите с голямото биологично разнообразие и неповторимата природна красота.

За тази неповторима красота поетът Иван Вазов пише в „Егин към от Стара планина“: „никога човешка гума не може изказа величието и хубостта на картината, що аз гледах“. За Вазов тази природна картина е най-хубавата, тя извиква у него естетическа наслада, национална и патриотична гордост.

Стара планина е съхранила и много природни творения, които днес ни пленяват не само с причудливите си форми, но и с обвиващата ги тайнственост, с легендите и преданията за тях. Скални феномени, преживяли превратностите на хилядолетия, откриваме на много места в Източна Стара планина. Трябва

да се видят на място, за да се оцени тяхната красота и да се почувства магическата сила, с която са обгърнати – уникални феномени, които предизвикват възхищение.

Едно такова място, където винаги можеш да откриеш нещо различно и да видиш нещо ново, е близо до несъществуващото от 1963 година българско село Доброван, известно днес най-вече със скалните феномени „Добровански гъби“.

За да стигнете до тях има две възможности – през Айтос или през Поморие и с. Бата. Пътят през Айтос предлага повече гледки и по-емоционални преживявания. На 5 км преди Айтос не подминавайте една величествена вековна гора от летен гъб, единствена в района. За нейното създаване до нас са стигнали две легенди. Според едната гората е създадена от жълъди, донесени от Северен Анагол, Турция, поръчани от айтоския паша. Той бил любящият съпруг и така се опитал да смекчи мъката на съпругата си по бащините земи. А според друга легенда гората е засадена от самия султан, по желание на красива местна девойка, която пленила сърцето му.

Според откритите стари документи на това място е имало параклис. Днес земята и гората са възстановени като църковна собственост и са притежание на храма „Св. вмчк Димитрий“ в град Айтос. Вековната гора се е простирала на 700 гка, но днес старите дървета от летен гъб на възраст от 200 до 500 години са останали на площ не повече от

На входа на Айтос ви посрещата монументът „Трите братя“

400 гка. Айтоската вековна кория е рядък исторически и природен паметник и през 1972 г. е обявена за природна забележителност.

На Входа на град Айтос ви посреща висок монумент от бял камък с три юначни фигури, който напомня за един грузкаменен феномен – каменните великани „Трите братя“, за които се смята, че пазят града. Този скален феномен, станал символ на Айтос, се намира в местността Казаните, в лесопарк Славеева река, с площ 1 хектар на 200 м. надм. височина. Обявен е през 1972 г. за природна забележителност, включен е в потенциалните защитени зони по Директива за хабитатите в България. С невероятните си размери тези причудливи скални фигури са обгърнати в тайнственост и легенди от миналото. Градът по време на турското робство се наричал Аетос, което в превод означава орел. Според легендата това селище е основано от Аетос, син на Калигас – жрец в храма на Залмоксис в Месамврия. Аетос се обучавал на музикално изкуство при Орфей.

А скалният феномен „Трите братя“ е близо до града в местността „Казаните“

След убийството на Орфей Аетос трябвало да се върне в Месемврия, която заварил опожарена, част от населението избито, а други избягала на запад. Няма избор и тръгнал по същия път след тях. Уморен спрял да почине на мястото, където днес се намират Бургаските минерални бани. В дрямката му се присънил Орфей, който го посъветвал да продължи по пътя и когато стигне до хълма с веригата за закомвяне на кораби (днес крепостните руини на хълм Хисаря) ще намери своите сънародници и заедно с тях ще основат на това място град. Той бил ограден с каменни стени, а на площада се издигала статуя на Аетос със златна лира на Орфей. Подземни ходове свързвали града с храма на възвишението

то „Хисаря“, които се използвали от населението като скривалища по време на честите набези над града.

А за „тримата братя“ се разказва, че в годините на робство се родили трима братя – юнаци. Отгледани от майка си с любов и възпитани в смелост, справедливост и вяра в доброто. Когато пораснали и възмъжали, тримата братя водели героични битки и бранели крепостта „Аетос“. Когато стъпвали по скалистите възвишения до града след тях оставяли големи и широки вдлъбнатини – като казани. Оттук идва името на местността „Казаните“. Вечер юнаците се превръщали в скали, за да не бъдат открити, а през деня приемали човешки облик, за да водят битките

си. Вечерните им силуети наподобявали тези на котка и лъв. Били неуловими и непобедими. От древността до днес, извисили огромните си скални тела над града, макар и вкаменени, братята продължават да пазят града.

На това възвишение, което напомня камениста пустиня, вирее нисък, бодлив, туфест храст с 4-метрови мощни корени, български ендемит – Аймоски клин, гентер, или бодливо сграбиче (*Astracantha aitosensis*), включен в европейския списък на редките, защитени и ендемични растения с категория рядък.

Друга легенда разказва за владетел, който отишъл на лов със своя орел. Тя е описана от Константин Няголов по следния начин: „Древен владетел бил на лов в земите, където сега е разположен градът. Той притежавал чудесно обучен

ловен орел. След успешен лов владетелят много ожаднял и се скрил на сянка под едно голямо дърво. Тогава видял, че по кората на дървото се стича вода. Взел една чаша и започнал да я пълни, но когато понечил да пие от нея, орелът, който седял на ръката му, я съборил с крилото си и разлял водата. Ядосан владетелят отсякъл крилото на птицата. Сложил чашата пак да се пълни, но и този път орелът бутнал чашата. Разярен, владетелят убил птицата. Когато за трети път сложил чашата да се пълни, той погледнал нагоре и видял, че това не е вода, а отрова, която се стичала от отворената уста на една змия. Бързо извадил меч си и я разсякъл. Разкаян от това, че е убил орела, който му спасил живота, той го погребал и започнал на това място да се построи град, който да се нарече Аетос (Орел).

Играта на светлини и сенки по „Трите братя“ провокира любопитството и въображението

Бодливото сграбиче (Astracantha aitosenis) е бодлив храст, български ендемит, защитен от закона

Интересен светлинен феномен е наблюдаван върху скалните фигури на Трите братя по време на лятното слънцестоене. При изгрев слънцето не осветява целите фигури, а отделни техни части по начин, който според някои ентузиастични на египетската митология показва мистични връзки. Ако наблюдаваме сутрешния изгрев, застанали встрани от трите каменни фигури, ще забележим, че слънчевите лъчи осветяват първо едната фигура под брадичката, което напомня на древноегипетската магия за опазване на езика и властта. След това светлиният лъч се появява в наличния отвор в скалата с формата на богинята Бастет, която най-често се изобразява като жена с котешка глава и нейният син – войнът с глава на лъв Михос и накрая богинята на небето Сонгет, като своеобразно следване на цикъла на живота – младост, зрялост и трета възраст. В древно Египет Сонгет е била символ на звездата Сириус в съзвездие Голямото куче. Нейното първо изгряване в ореола на слънцето се свързва с определяне началото на

Новата слънчева година в Египет. Предполага се, че скалните фигури са мястото, където древното население е устройвало празнично посрещане на Новата година. На тези скални фигури, с помощта на разноцветна светлина, са открити силуети на фигури и текстове, чието дешифриране е предмет на бъдещи проучвания. Проблемът за мистичната връзка между древно Египет и траките напоследък привлича вни-

манието както на ентузиастични на древноността, така и на професионални учени.

След емоционалните преживявания, обогатени с нови знания за миналото на Айтос и неговите забележителности, тръгваме към следващия скален феномен, който носи прозаичното име „Свинската глава“. Разположен е в местността „Замвореният камък“ на юг от групата скален феномен – „Чудните скали“. Очертанията на скалата много наподобяват фигура на свинска глава и са резултат на термално и ветрово изветряне и денудация (оголване) на ценомански пясъчници. Скалният феномен е обявен за природна забележителност през 1974 година.

На билото на Източна Стара планина е разположено село Сина рид. Оттук пеш по тесен горски път, през красиви планински гори и ливади, се стига до заличеното през 1963 година село Доброван. Природата е впечатляваща и пленява с особената красота на гористите хълмове, чийто върхове сякаш докосват синьото небе. След около 600 метра в средата на горска поляна изникват силу-

етите на три причудливи скални образувания с височина 4 метра и разстояние между тях около 10 метра. Най-голяма и красива сред тях е средната, отличаваща се с характерната си форма на гъба. Другите две скални гъби са по-ниски и с вече нарушени форми, което не намалява тяхната красота. Разположената в северната част скална гъба има камера с три отвора в основата си.

Скалните гъби са образувани в резултат на въздействие на атмосферните фактори върху различната зрелост на палеогенските пясъчливи пластовете, от които са изградени. От височината на гъбите разкриващата се панорамна гледка към последните източни възвишения на Стара планина до Черно море, е изключително красива.

Застанали пред тези причудливите форми възниква въпросът „кой е техният създател – природата или човекът?“. А у някои може да възникне и друг въпрос: „Има ли връзка между скалния феномен Трите братя и тези скални гъби?“

Тези причудливи форми предизвикват любопитството и провокират въображението

не само на любителите на природни забележителности, но и на специалисти, които създават интригуващи теории и филми за тях с желанието да разкрият тайните на техния произход, строеж и

„Свинската глава“ е друг любопитен скален феномен от Източна Стара планина

Гъбите до вече заличеното село Доброван привличат посетители, но за съжаление част от тях са унищожени като строителен материал

Летен дъб от Айтоската кория

функция. В един документален филм за тези творения се лансира идеята, че Доброванските гъби са мегалит, шедьовър на скалното изобразително изкуство, част от светилищен комплекс, създаден 15 века пр.Хр. от майстори и жреци на египетската властелка Хатшепсут Мааткара. За трите отвора на камерата в основата на северната скална гъба се предполага, че са свързани с ритуалите по посрещане на Новата година по египетския календар.

С помощта на различни цветни светлинни лъчи върху скалните гъби се откриват фигури, които могат да се свържат с основните божества в египетската митология. Трите скални фигури, запазени до наши дни са значими и като природни феномени и като паметници на историческо наследство. За съжаление те не са били достатъчно оценени в миналото, а са били разрушавани от иманяри и използвани като източник на строителен материал. Така от 5 броя, днес са запазени едва 3 скални гъби, обявени за природна забележителност през 1973 г.

В източната част на Стара Планина, в долината на р. Луда Камчия на 345 –

360 м. надморска височина. се намира село Исуплии, (Исуплии). През 1934 г. по настояване на населението селото е прекръстено на Бероново на името на възрожденския просветител г-р Петър Берон, автор на „Рибния буквар“. Южно от селото в м. Юрутлука при проведени археологични разкопки са открити останки от старо селище. Освен минералните бани, забележител-

ност на селото е и Пробитият камък с гъбовидна форма, за който местното население смята, че лекува всякакви болести при допир с него. Този скален фено-

Пробитият камък до с. Бероново

мен се приема повече за археологическа забележителност, отколкото за природна такава. Откритите върху него скрити изображения го определят като светилище. Първоначалният вид на този скален феномен вероятно е изобразявал сокол, символ на бог Хорос, на който е взривена опасната част за добив на строителен материал. Да, за съжаление и този скален феномен не е пожален от посегателство. През 60-те години на миналия век част от него е взривена за строителен материал за направа на стълби в къщата на местен жител. Завладяни от богатството и природната пъстрота на Старопланинската природа, и красотата на величествените скални феномени не забелязваме аления залез над планинските хребети, който бележи края на едно преживяно пътешествие в миналото. Обогадени с нови впечатления за природната красота на една българска планина и историческото минало на българските земи си тръгваме с надеждата това разнообразие от природни творби, късчета от които са оцелели до наши дни, да бъдат съхранени и за идните поколения. Обогадени от видяното и опазнатото, но и загрижени за отношението ни към това богатство от скални феномени, чието недооценяване и разрушаване трябва да спрем. Кратката разходка из миналото за сетен път ни показва, че природата има още много неразгадани тайни по българските земи. Да не ги загубим безвъзвратно и в утрешния ден да се срамуваме от собственото си поведение

Апостол Апостолов е завършил Биологичния факултет на СУ „св. Климент Охридски“, специалност Хидробиология и ихтиология. Преподавател в университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас. Изследователската му дейност е свързана с изучаване на сладководните и морски ракообразни от Разред Harpacticoida. Автор е на том 18 и том 29 от „Фауна на България“. Член на Международната организация на Копеподолозите (WAC- World Association of Copepodologists).

пред бъдещите поколения. Да спазваме хилядолетната заръка, оставена ни за природните богатства: „Да ги спасяваме, за да стигнат и за поколенията, които стъпват след сенките ни! Нека и те им се радват и ги ползват смислено така, както ние им ги предадохме в наследство“. И никога да не забравяме думите на римския поет, Публий Вергилий Марон достигнали до нас през вековете: „Щастлив е онзи, който почита боговете на природата!“ ■

Изчезнала костенурка е открита отново жива след 113 години!

През далечната 1906 г. на о-в Фернандина от архипелага на Галапагоските острови е открит един мъжки екземпляр от непознатата дотогава гигантска сухоземна костенурка. След проучването му от американския херпетолог Джон ван Денбург (John van Denburg), поради огромните му размери, масивните предни крайници и особеностите на черупката (карапакса), новият вид бил описан в зоологическата литература през 1907 г. под странното име *Testudo elephantopus phantastica*. Въпреки търсенията на повече индивиди от този вид, както на о-в Фернандина, така и на съседните острови, усилията останали без успех и видът бил обявен преди повече от 100 години за напълно изчезнал от земната фауна. По-късните проучвания и от други учени върху консервирания

Chelonoides phantastica в естествена среда

единствен мъжки екземпляр показали, че той всъщност се отнася към един отдавна живял древен род костенурки, представен в миналото на нашата планета с около 12 вида, повечето от които са вече напълно изчезнали. Това е родът *Chelonoides*, от който все още във влажните африкански гори се срещат 2 оцелели съвременни видове.

Изненадващо през 2019 г., отново в горите на о-в Фернандина, е бил открит и втори екземпляр от считания за напълно изчезнал вид Фернандинска гигантска костенурка. Този път той се оказал женски индивид, което позволило на херпетолозите да допъл-

нят и представят по-прецизно описанието и на двата пола на този много рядък вид. Живият женски екземпляр бил намерен във влажни гористи склонове на активен вулкан на острова и според учените бил на около 50-годишна възраст. След по-пълни таксономични изследвания и на двата пола е дадено и по-точното научно име на новооткрытата гигантска костенурка *Chelonoides phantastica*. Както отбелязва един от участниците в проучването, в местата, където е намерена живата женска костенурка, са открити следи и от други поне 2 – 3 живи

екземпляри, което е окуражаващо, за да се очаква откриването и на още живи индивиди. Потвърждаването на новата изненадваща находка е извършено и чрез съвременен геномен анализ на мъжкия индивид от 1906 г. с новооткри-

тия женски индивид, който показал, че и двата екземпляра са от една и съща генетична линия.

В заключение на научното съобщение, публикувано в научното списание Communications Biology, авторите очакват откриването на повече живи индивиди от силно редуцираната популация на *Chelonoides phantastica*, което да им позволи разработването и на специална програма за възстановяването на този „изчезнал“ за почти 125 години гигантски вид от фауната на Галапагоските острови.

По Science News и Nature Briefing